

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.2.2.9>

SKŁADNIKI NERWICY WOŁODYMYRA WYNNYCZENKI W POWIEŚCI S. PROTSIUKA „MASKI OPADAJĄ POWOLI”

Anna Chernysh

kandydat nauk filologicznych,

doktorant Katedry Literatury Ukrainiejskiej

Narodowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia M.P. Drahomanowa

(Kijów, Ukraina)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6183-7312>

W artykule na materiale powieści psychobiograficznej S. Protsiuca „Maski Opadają Powoli” przeanalizowano nerwicę jako psychoanalityczną dominację stosunków pokojowych i wzorców behawioralnych Wołodymyra Wynnyczenki. Ustalono, że nerwica ukraińskiego pisarza jest określana przez złożony mechanizm niewłaściwego postępowania różnych masek-mitów, ostrożnie obalonych przez S. Protsiuca. Neurotyzacja artystycznej biografii psychoanalitycznej „Maski Opadają Powoli” przyczyniła się do kompleksu tekstualizacji niedolubności, matczynej chłodu w stosunku do syna, niezgodności genetycznie odziedziczonych rys rodzicielskich szczęścia, traumy i traumatycznych sytuacji, ekscentryczności i akcentowania natury, samotności, pustki, rozpacz, napięcia wewnętrznego, płynnych napadów psychozy, przygniecenia agresja, narcyzm i tym podobne. Do komplikacji neurotycznych zachowań przyczyniły się liczne przygody miłosne, trudne relacje z kolegami, emigracja, upadek polityczny. Stany beznadziejności i frustracji, krótkie depresje, a także rzadkie ataki wściekłości i agresji spowodowane Zaczarowanym Kłębkiem i Karła jako symboli lęku i kompleksu braku miłości, co fundamentalnie powoduje nerwicę głównego bohatera w powieści.

Słowa kluczowe: nerwica, lęk, kompleks braku miłości, samotność, rozdwojenie osobowości.

COMPONENTS OF VOLODYMYR VYNNYCHENKO'S NEUROSIS IN THE NOVEL S. PROTSIUK “MASKS FALL SLOWLY”

Anna Chernysh

Candidate of Philology Science,

Doctoral Student at the Department of Ukrainian Literature

National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0001-6183-7312

e-mail: anna_chernysh@ukr.net

Abstract. The article is dedicated to the analysis of neurosis as a psychoanalytic dominant of Volodymyr Vynnychenko's psychoanalytic worldview and behavioral patterns on the material of S. Protsiuk's psychobiographical novel “Masks Fall Slowly”. It is determined that the neurosis of the Ukrainian writer is determined by the complex mechanism of appearance of various masks-myths, carefully debunked by S. Protsiuk. The textualization of the neurosis accept on dislike complex, maternal coolness in relation to the son, incompatibility of genetically inherited parental traits of luck, traumas and traumatic situations, eccentricity and accentuation of nature, loneliness, desolation, despair, rage, despair, subdued aggression, narcissism etc. Numerous love affairs, difficult relations with colleagues, emigration, political collapse significantly added to the complication of neurotic behavior. States of hopelessness and frustration, brief depression, and infrequent bouts of rage and aggression are caused by the Cursed Ball and the Dwarf as symbols of anxiety and a complex of dislike that fundamentally shapes the neurosis of the protagonist in the novel.

Key words: neurosis, anxiety, dislike complex, loneliness, bifurcation of personality.

СКЛАДНИКИ НЕВРОЗУ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА В РОМАНІ С. ПРОЦЮКА «МАСКИ ОПАДАЮТЬ ПОВІЛЬНО»

Анна Черниш

кандидат філологічних наук,

докторант кафедри української літератури

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0001-6183-7312

e-mail: anna_chernysh@ukr.net

Анотація. У статті на матеріалі психобіографічного роману С. Процюка «Маски опадають повільно» проаналізовано невроз як психоаналітичну домінуючу світоглядну й поведінкових патернів Володимира Винни-

ченка. Визначено, що невроз українського письменника визначається складним механізмом проступання різних масок-міфів, дбайливо розвінчаних С. Процюком. Невротизації художньої психоаналітичної біографії «Маски опадають повільно» сприяла текстуалізація комплексу недолюбленості, материнська прохолода у ставленні до сина, несумісність генетично успадкованих батьківських рис удачі, травми та травматичні ситуації, ексцентричність та акцентуованість натури, самотність, пустка, відчай, внутрішня напруга, рідкі напади психозу, притуплена агресія, нарцисизм тощо. Ускладненню невротичної поведінки вагомо сприяли численні любовні авантюри, непрості стосунки з колегами, еміграція, політичний крах. Стани безнадії і розчарування, короткі депресії, а також нечасті напади люти й агресії, зумовлені Залятим Клубком і Карликом як символами тривоги і комплексу недолюбленості, що засадничо виформовує невроз головного героя у романі.

Ключові слова: невроз, тривога, комплекс недолюбленості, самотність, роздвоєння особистості.

Вступ. Творчість С. Процюка в українській літературі представлена біографічними романами, низкою художньо-літературних творів із психоаналітичною домінантою, декількома поетичними й есеїстичними книгами. Український письменник сміливо експериментує зі стилем, присутньо наповнюючи текст психоаналітичними й екзистенційними кодами, філософськими сентенціями, авторськими рефлексіями, надаючи творам стильового багатоголосся й стилістичної вишуканості.

Творчі експерименти С. Процюка із психоаналітичного розкодування мистецьких постатей репрезентовані у романах «Троянда ритуального болю: роман про Василя Стефаніка», «Маски опадають повільно: роман про Володимира Винниченка», «Чорне яблуко: роман про Архипа Тесленка». Ці твори – унікальні жанрові конструкції, в яких майстерно змодельований складний корпус життєвих доль героїв-протагоністів, а також цілої плеяди митців, активно причетних до творення культурно-мистецького дискурсу України.

Роман «Маски опадають повільно» – розлога психографія, що представляє авторський алгоритм перетворення «романтичного підлітка із надірваним серцем» (Процюк, 2011: 14) в одного з найпотужніших послідовних українофілів, «людини, що стала персоніфікацією державності» (Процюк, 2011: 201]. Як і В. Стефанік, В. Винниченко психоемоційно виявився близьким С. Процюку, присутньо увиразнюючи тему митця у культурному дискурсі України. Не ідеалізуючи, утім і не принижуючи велич одного з очільників УНР, автор роману розлога моделює складні психічні процеси, оприявнюючи нові для українського літературного простору теми для інтерпретації – дитячі травми, неврози, психоемоційні зриви, приватні подробиці, окремі аспекти психопатологій, що водночас напружують й інтимізують текст, наближаючи його до психотерапевтичного акту.

Психоаналітичному структуруванню роману «Маски опадають повільно» сприяють засадничі конструкції – текстуалізація неврозів, оніричний простір, розлога архетипна система, а також моделювання внутрішніх колізій, виписаних у промовистих асоціаціях, монологічних схемах-сповідях, мареннях. Як зауважує І. Андрусак, «у полі Процюкового зору – дитячі психологічні травми Винниченка, його сексуальні досвіди, складні взаємини з жінками, травми батьківства, Винниченкова візія українських національних комплексів, проблеми егоїзму і чесності з собою, хронічні «комплекси українського письменника», взаємини з колегами-літераторами – українськими і російськими, гроші й безгрошів'я, життя на еміграції...» (Андрусак, 2011). Додамо також нюансування подробиць і таємниць, конструювання неусвідомленого складника у пошуку свого щастя, Вічної жінки й вічної любові, що сукупно формують психоаналітичний потенціал твору.

Основна частина. Як і належить художньому твору з психоаналітичною домінантою, автор пропонує свою версію травматизації, відтак невротизації постаті Володимира Винниченка від народження і дитинства, що є украй необхідним елементом психоаналітичної інтерпретації, усутнюючи важливі для декодування аспекти – умови раннього виформовування й зростання, взаємини у родинному колі, проявлення базових дитячих рис удачі, а також систему травматичних ситуацій, що помітно відобразилися на прийдешніх процесах світоставлення, самоорганізації та ідентичності майбутнього письменника й політика. С. Процюк вагомо наголошує на непростих стосунках малого Володьки з батьками, зокрема матір'ю, та комплексі недолюбленості, стійко сформованого у ранньому дитинстві. Авторитарність матері Євдокії і пасивність та безвільність батькової натури Кирила виразно zdeформували уявлення Володимира про материнську любов і здорові стосунки у сім'ї. Материнська владність і безапеляційність знівельовали вагомість батька у житті майбутнього очільника УНР, неусвідомлено каструвавши і його майбутнє батьківство. Відтак Володимир Винниченко з огляду на материнську експансію чоловічого начала у ньому та його батькові прирекли його на пошуки сурогату батька в образі Євгена Чикаленка з метою компенсації недоотриманої батькової любові й заповнення матриці Батька, що згодом фатально спроектувалося у затяжний процес пошуку Вічної жінки, невідбулого батьківства, втрати ціннісних орієнтирів віри. Батькова поступливість, мовчазність, сумирність виявилися заслабкими рисами, що поступилися материнській ексцентриці, межовій акцентуованості, активності. «Був діяльним, як мати, – але іноді дорослим відчував напади дивного паралічу волі, за яким стояла лагідна безвольна тінь його батька. Був терплячим, як батько, – проте деколи з його ества виривалися на волю ланцюговими псами (письмівка автора. – А. Ч.) спалахи нетерплячості й агресії. І десь там, далеко-далеко, цим спалахам підбадьорливо помахувала рукою віддалена материнська фігура, окрита роками і туманами...» (Процюк, 2011: 8), – характеризує С. Процюк свого персонажа, акцентуючи на складності генетично засвоєних несумісних рис удачі, що повсякчас формували дискурс внутрішнього конфлікту й неспокою.

Фундамент конфлікту складає постійне стримування неусвідомлених посилів проявлення материнських рис агресії, неконтрольованості, жорстокості, безчужності, на противагу м'якості і безвольності, спокою

і врівноваженості базових характеротворчих рис батька, які, як видається у романі, Володимирові Винниченку були нестерпними, а то й часом ненависними. Відтак нечасті спалахи агресії і люті, симптоматично схожі із нападами психозу, є неусвідомленою спробою помститися батькові за втрату маскулітних рис, що мали б бути природно і продуктивно засвоєні письменником від батька, а не від матері. Натомість С. Процюк у романі формує тінь матері, повинної в активізації «ланцюгових псів», що розтрунували душу митця.

Брак материнської любові спровокував у Володимира Винниченка комплекс недолюбленості й непотрібності, позаяк материнська любов є основним інструментом захисту від подальших ймовірних неврозів і розладів. «О, це правда, йому потрібно багато любові. Але звідки її взяти? Безкорисливої? Без вимог? Кажуть, так любить тільки мама, але і тут тобі нічим похвалитися, Володю...» (Процюк, 2011: 71–72), – стверджує С. Процюк у романі. Відтак матір Євдокія наділила його внутрішнім неспокоєм, тривогою, дратівливістю, задиркуватістю, сформувавши один із засадничо важливих складників неврозу Володимира Винниченка – відчуття недолюбленості й непотрібності, а також несвідомо засвоєну провину його появи, з народженням якого «вона поховала виплекану довгими роками мрію про жіноче щастя...» (Процюк, 2011: 5). Трансмісія материнської прохолоди спроектувалася у ранній дитячий непослух, невмотивований дитячий садизм, зверхність у спілкуванні з однолітками з метою утамувати перші симптоми самотності і недолюбленості. О. Громова слушно зауважує: «Спираючись на інфантильне почуття власної всемогутності, егоцентричний і психічно нестабільний індивід при переживанні самотності проектує зовні агресію, звинувачує інших у тому, що є його внутрішньою причиною» (Громова, 2021: 136–137), пояснюючи генетичну податливість до засвоєння агресії і супровідних рис удачі – нарцисизму, самовозвеличення, погорди.

Материнська прохолода у стосунках із сином позбавила їх обох належного рівня комунікації, підготувавши платформу для прийдешнього відчуття самотності й неврозу, а також формування нарцисичної деформації. Відтак Володимир Винниченко неусвідомлено подумки конструював ситуації, в яких мати мала би його пожаліти або тужити за ним як спосіб утрапляння у силову поле материнської любові і захисту, у дискурс єднання з матір'ю: «Коли приїхав туди (до Львова. – А. Ч.), чомусь огорнула така печаль, що знову подумав про смерть, <...>, *мама, може б, і не плакала, але папа заридав би точно* (тут і далі у цитаті письмівки наші. – А. Ч.), <...>, захотілося вмерти, але побачити хоч красчком ока свій похорон, <...>, *хотів би, щоб мама умлівала від жалю, <...>, його дівчата і без того люблять, але мама...*» (Процюк, 2011: 62). Такі уявні синівські посилюють до зближення з матір'ю неусвідомлено компенсують брак уваги й належного його поцінування, потребу розділити з кимось свій внутрішній світ, відчуття себе потрібним і значимим у чиемусь житті. Подібні відчуття, як зауважують психологи та психоаналітики [Grunberger, 1993; Winnikott, 1985], мають бути сформовані у дитини ще змалечку, щоб убезпечити її від подальшого розщеплення особистості чи відчуття непотрібності, відкинутості, зайвості. А. Кравченко з цього приводу слушно зауважує: «Якщо батьки не здатні підтвердити нарцисичну важливість (автор має на увазі обожнення і любов до дитини. – А. Ч.) дитини, то її нарцисична фрустрація надалі створює конфлікт з об'єктом уподобань, відображаючись на прийдешніх стосунках із оточуючими: людина відчуватиме постійну необхідність у нарцисичній самодостатності, однак виявляється неспроможною прийняти її від об'єкту потягу» (Кравченко, 2001: 107). Думка дослідниці пояснює непрості стосунки Володимира Винниченка з жінками, які, однак, окрім майбутньої дружини, не потамували і не притлумили образи на матір, а також не переконали його у власній самоцінності. Лише згодом, сфокусувавшись на власних інспіраціях і відчуттях світу, героєві вдалося поступово згармоніюватися і набути нарцисичної цілісності / нарцисичного балансу, позбавившись від нарцисичної фрустрації чи нарцисичної залежності.

Невротизації психічного стану Володимира Винниченка у романі сприяє самотність, якої герой усеціло прагнув позбутися упродовж життя, шукаючи різних способів погамування душевної пустки. Задиркувата поведінка, непроста вдача, лідерські задатки, затяжні внутрішні конфлікти, душевні суперечності, потяг до авантюризма й ексцентрики закономірно сприяли відокремленню й самотності, позаяк виформовували непорозуміння й осуд, а часом навіть острах у спілкуванні з ріднею, учителями, однолітками, колегами. Недоотримана материнська любов заклала міцний фундамент у формуванні самотності, яку герой запоვნював малечими пустощами й непослухом у дитинстві, катуючи тварин, цькуючи однолітків, підбурюючи однокласників у гімназії, а згодом навчився заміщувати творчістю, розвагами з жінками, політичними й світськими авантюрами. Саме самотність і породжений нею асоціативний дискурс не-любові, байдужості й непотрібності спричиняли афективні напади люті, розбалансовуючи героя, невмотивовано спонукаючи його до «суїцидального кокетства» (Процюк, 2011: 47). Спроби самогубства сигналізували про брак уваги й глибокі душевні протиріччя Володимира Винниченка, його страхи й комплекси, базуючись на маніпулятивній техніці привертання уваги й бажання грати на межі: «Раптом ти подумав, що... якби... інсценізувати повішення... вони злякаються і стануть податливішими» (Процюк, 2011: 45). Відтак самотність спонукала розвиток ризику й авантюризма у персонажа психографії С. Процюка, радше нагадуючи театральні постановки, адже, як висновує автор роману, Винниченко «був актором, а не самогубцем» (Процюк, 2011: 47).

Відчуття самотності й спустошення посилювалося в еміграції, що загострила усвідомлення віддаленості, відокремленості й непотрібності: «Було нудно і печально. Але це ще можна якось перетерпіти. Тільки скажіть, що робити з тією пусткою, що п'явкою вклинилася у мою чи то голову, чи то серце... Так тихо і тоскно, особливо ночами» (Процюк, 2011: 64–65). Володимир Винниченко вдавався до самоспоглядання, самоаналізу, самовслухування, щоб актуалізувати себе і свою значимість, долаючи самотність в еміграції. Опинившись у чужому й байдужому до емігранта дискурсі, герой потрапив до простору не-любові,

який не вдалося подолати ні множинними фліртами й утіхами, ні творчістю, ані думками про політику. Ці сурогати любові витворювали лише фальшиву імітацію любові й потреби, загострюючи почуття самотності, невротизуючи й розбалансовуючи його життя. Володимир Винниченко гостро відчував необхідність пошуку одностайного, стійкого засоціюваного з образом Вічної жінки, відтак вічного щастя й любові, позаяк, як стверджує Е. Фромм, «повна відособленість нестерпна і несумісна з нормальним психічним станом» (Фромм, 1992: 62).

Усі намагання створити Україну поза Україною поглиблювали невроз від усвідомлення неможливості воз'єднання з нею. Плекання України у собі й відданість своїм переконанням функціонально схоже зі станом релігійного фанатизму, в якому особистість знаходить духовне, душевне й енергетичне підживлення. Е. Фромм зауважує, що «релігія і націоналізм, як і будь-яка традиція, будь-яке переконання, якими б абсурдними і принизливими вони не були, стають для людини притулком, захистом від того, чого вона найбільше боїться, – самотності» (Фромм, 2002: 172). Не відчувши духовного єднання з будь-якою існуючою релігією, Володимир Винниченко витворив свою власну систему конкордизму, теоретично розбудовану за принципом чесності з собою. Отож, погамуванню еміграційної пустки й самотності сприяли дві світоставні домінанти – свідомий націоналізм і конкордистська теорія. Система конкордизму виконувала передусім психотерапевтичну функцію зцілення самого письменника, підважуючи у ньому віру у свою досконалість й месіанство психічно оздоровлювати розробленою теорією інших людей: «... богів видумали люди, маскуючи свій страх... йому не потрібні жодні тотеми, навіть великі вчителі людства... він сам може навчати інших... своїм словом» (Процюк, 2011: 192). Україна та конкордизм як основоположні конструкти позбавляли Володимира Винниченка неврозу, депресії й моральної деструкції.

Вагомим аспектом неврозу Володимира Винниченка були численні зв'язки з жінками, що не погамували відчуття самотності й непотрібності, викликаних комплексом недолюбленості. Образ Володимира Винниченка, узалежненого від жіночої уваги, однак не зведений автором до традиційного образу Дон Жуана чи Казанови, оскільки його потреба у спілкуванні з жінками є результатом складних психічних процесів побороення душевної пустки як розбалансованих і непростих стосунків із матір'ю: «Дорослим він не тягав за собою гарбу специфічного дитячого досвіду і травм, ніколи не намагався у думках замінити минуле на краще <...>. Але ці несполучності проявилися безперервними любовними історіями у молоді роки як способом заглушити чи задобрити Заклятий Клубок, а, можливо, віднайти і повернути вимріяне лице матері, що здатна до самозабуття і самопожертви. Останнє мало стати надкомпенсацією за прохолодність і строгість матері» (Процюк, 2011: 159). Як стверджує С. Процюк у романі, фліртуючи, Володимир Винниченко на короткий час визволявся від розпачу, суму й безнадії, що доволі часто полонили його, особливо в еміграції. Короткі любовні інтриги, переважно з повіями, частково тамували пустку, убезпечуючи його від утрапляння в екзистенційний вакуум. У такий спосіб герой компенсував свою недолюбленість, прагнучи замінити її короткочасними любовними авантюрами. Як стверджує П. Кутер, будь-яка любов є своєрідною «спробою надолужити втрачену в дитинстві любов» (Крутер, 2002: 363), обґрунтовуючи нестачу материнської ласки як фундамент довготривалої травми. Відсутність позитивного досвіду взаємин дитини з родиною – значима травматична умова формування майбутніх неврозів. Прохолода і строгість матері Володимира Винниченка фатально спроектувалося на розвиток взаємин героя з жінками. П. Крутер слушно зауважує: «Характер стосунків матері й дитини суттєво зумовлюють типологію любовних взаємин дорослої людини. Якщо дітьми ми достатньо отримували, то, подорослішавши, здатні стільки ж і віддати. Якщо дитинство позначено фрустрацією, то в майбутньому така людина фруструватиме свого партнера» (Крутер, 2002: 364), пояснюючи численні зв'язки письменника з жінками як наслідок дефіциту материнської любові. Отже, через відсутність позитивного досвіду отримання любові герой не спроможний її віддавати, тому й прагнув короткочасних і нестабільних зв'язків без зобов'язань і прив'язаностей.

Однак у житті письменника, як доводить С. Процюк у романі, були й доволі тривалі стосунки з Люсею Гольмерштейн, Катериною Голіцинською, Софією, Марією, Ольгою, що обернулися драмами, а то й трагедіями. Ці стосунки швидше нервували Володимира Винниченка, спричиняли стресові ситуації, навіть травмували його, обтяжені втратою сина. Любовні стосунки, в яких Володимир Винниченко мав виявляти щирість, взаємність, прихильність, а відтак оголювати свою душу, драгували його, формуючи підґрунтя серйозного неврозу: «Він не хотів надмірної прив'язаності. Адже він би ставав беззахиснішим. З нього спадала би старанно плекана маска. І хтось із його нічних коханок – жінки бувають такими прозорливими! – обов'язково побачив би не верховний тотем свого дорогого Володички, а перекошене страхом обличчя нещасного невротика» (Процюк, 2011: 114). Витоками неврозу є його недолюбленість матір'ю як неусвідомлена травма. Уповні не відпрацьований алгоритм «любити навзаєм» фатально модифікувався у нездатність любити, унеможлиблюючи біль від не-любові. Відтак Володимир Винниченко повсякчас шукав любовних утіх, згодом Вічну жінку і довготривале щастя, однак сам не був спроможний щиро любити. Він, як зауважує С. Процюк, «ламав людям сім'ї і долі, залишаючись чесним із собою» (Процюк, 2011: 94), не усвідомлено для себе помщався матері, яка не навчила своїм прикладом віддавати любов. Любов Володимира Винниченка нав'язливо переслідувала його «неусвідомленим повтором нерозв'язаних конфліктів минулого» (Крутер, 2002: 365).

Згодом, наситившись численними зв'язками із жінками, герой поступово відчув потребу віднайти Вічну жінку як джерело невичерпної любові. Однак пошлюбитися готовий був лише із тією жінкою, яка би пристала на його умови – розбудувати сім'ю на засадах свідомого українства. Володимир Винниченко,

отримавши від матері у спадок генетичну здатність до авторитарності, лідерства й почуття окремішності, неусвідомлено прагнув порядкувати у родині. З цього приводу слушно видається теза Е. Фромма, що «у стосунках між чоловіками і жінками мова йде про стосунки між переможцями і переможеними» (Фромм, 2002: 3), умотивовуючи прагнення Володимира Винниченка домінувати над партнером, несвідомо проявляючи психотипну схожість із матір'ю. Однак постійна внутрішня боротьба малосумісних батькових і материних рис удачі поступово призвела до поступливості, стриманості, турботливості письменника.

Із появою Кохи – Розалії Лівшиць – Володимир Винниченко актуалізує потребу розвивати у собі здатність любити за принципом чесності з собою. Свою ексцентричну нарцисичну натуру компенсує зрілими і свідомими стосунками із жінкою, яка надає цінності йому як чоловікові й потенційному батькові. Самоцінність батьківства особливо актуалізувалася із утратою єдиного сина Володички. Смерть дитини, як і неможливість появи дитини від коханої жінки, зумовили загострення неврозу, який С. Процюк у романі метафорично звів до «краху, їхньої приватної катастрофи» (Процюк, 2011: 190). Бажане батьківство стає ідеєю-фікс, осесовуючи його прийдешнє майбутнє: «Ніхто, навіть дружина, не знає до кінця, як він хоче стати батьком. Гладити маленьку голівку, розповідати вечірні казки. Він знає чимало казок! Він забороняє собі про це думати, але тут його табу не спрацьовує. **Це** (письмівка автора. –А. Ч.) вище від нього. Воно грається ним, як тріскою. Не допомагає ні аутопсихотерапія, ні удавана байдужість» (Процюк, 2011: 218–219). Очевидно, що його неусвідомлене глибинно пов'язане із найбільшим болем, деструктуючи його самоцінність у власних очах. Несвідоме прагнення продовження себе у майбутньому поколінні руйнувало його ідеальне уявлення Я, повсякчас принижуючи героя.

Неусвідомлене у житті й поведінці героя роману С. Процюка «Маски опадають повільно» – засадничий складник невротичної діяльності і поведінкових патернів Володимира Винниченка. Це ж бо воно провокувало його на неконтрольовану агресію, що виривалася «ланцюговими псами» (Процюк, 2011: 8) і «перекоченим від люті лицем» (Процюк, 2011: 107), підбивало на суїцидальне кокетство і непомірний страх, нестерпну образу й реактивний душевний біль. Неусвідомлене українського письменника і політика у романі викристалізувалося у непомірне бажання володіти іншими жінками як надкомпенсацію за недоотриману материнську любов і ласку, породило внутрішню напругу за неможливість батьківства, а також виформувало заздрість і презирство до колег, кому вдавалося зберегти вдаваний спокій і гармонію навіть в умовах радянської диктатури і контролю. С. Процюк означив неусвідомлене «тим всередині, що було сильнішим від нього як людини» (Процюк, 2011: 155), обгрунтувавши складний механізм формування різних масок й іпостасей Володимира Винниченка у романі.

Автор представив складну психомодель героя, обтяженого різними подобами. Володимир Винниченко – багатогранний і цікавий персонаж із численними масками, дбайливо виплеканими з метою самозахисту своєї вразливої душі. «Він багато помилявся, бо розмах мети був непосильний для однієї людини. Якщо навіть він втікав від материнського комплексу нелюбові, то таких утікачів були одиниці. Маски невротика і Мефісто, політичного лідера й успішного письменника, художника і публіциста, женозвabника й експериментатора над душами то оживали, то пригасали. Одна перекривала іншу» (Процюк, 2011: 283), – стверджує С. Процюк. За удаваною зовнішньою прохолодою, розсудливістю й егоцентричністю приховувалася трепетна душа романтика «з надірваним серцем» (Процюк, 2011: 14), травмована дитина, яка спрагло бажала виповнитися любов'ю. Його напускна ексцентрика й нарцисизм – форми убезпечення себе від болю і байдужості, засвоєних із самого дитинства. У романі С. Процюк представляє широкий діапазон уявлень про Володимира Винниченка – «невротик» (Процюк, 2011: 116), «місіонер» (Процюк, 2011: 117), «цінічний блазень» (Процюк, 2011: 117), «безвірок» (Процюк, 2011: 117), «нешчасливець» (Процюк, 2011: 117), «нарцис» (Процюк, 2011: 221), «продажна імперіалістична сволота» (Процюк, 2011: 228), «аватюрист» (Процюк, 2011: 228), «еротоман» (Процюк, 2011: 228), «Мефісто з кількома серцями і багатьма обличчями» (Процюк, 2011: 228), «космополіт» (Процюк, 2011: 228), «письменник-невдаха» (Процюк, 2011: 228), «екзотичний дядько» (Процюк, 2011: 228), розвінчуючи усі несправедливо навішані ярлики образу. У романі С. Процюк змоделював напрочуд чутливого персонажа, вразливого самотністю, страхом приниження, недолюбленістю, внутрішніми суперечностями, неконтрольованістю, станами безнадії і розчарування, рідкими нападами люті й агресії як складниками неврозу Володимира Винниченка. Текстуалізуючи страхи, комплекси, тривоги, автор роману інтимізує оповідь, оприявнюючи світонастановчу систему й координати психоаналітичного виповнення образу.

Психоаналітичної текстуалізації неврозів надають асоціативні образи тривоги і неспокою, метафорично осмислених С. Процюком Карликом і Заклятим Клубком як вузлами неврозу Володимира Винниченка у романі. Наділений генетично несумісними рисами удачі своїх батьків, він постійно перебував у силовому полі дволікості, розщеплення, дисгармонії, почуваючи себе розчухнутим і вразливим. Його одвічні суперечності душі, вагання, внутрішня боротьба й напруга закономірно визріли в стійкі значимі асоціативні структури, що вагомо підважували його деструктивні сили. Заклятий Клубок – пожива для ненависного Володимирові Винниченку Карлика, який набув гіпертрофованого значення для героя, «поволі вбиваючи його живу душу» (Процюк, 2011: 46). Брак материнської любові як вагома травма дитинства, нарцисична розбалансованість, незгоди у сім'ї, несприятливі обставини гімназійного навчання виформували Карлика як уявлення своєї малості, малозначимості, комплексу неповноцінності. Складний процес себе-зміння є наслідком недолюбленості, вимагаючи поступу, приниження, підкорення інших як акту возвеличення й визнання того, чие неусвідомлене підживлене травмою, не-любов'ю, провинною. Образ Карлика

є патологічною викривленою формою своїх вад, обтяжених деструкцією, хіттю і гріховною суттю, адже, як зауважував В. Винниченко у процесі самокопирсання, «вулкан підсвідомості вимагав активніших вражень <...>. Я починаю страшенно скуцати за своїми гріхами (письмівка автора. – А. Ч.)» (Процюк, 2011: 123). Найслабшими об'єктами, на думку С. Процюка, у романі виступають жінки, взаємини з якими спряли виробленню механізму реалізації надкомпенсації або реваншу не-любові в житті Володимира Винниченка, підживлюючи відчуття власної неперевершеності й нарцисизму: «Але він завжди дбав, щоб земні жінки поклонилися йому. Поклоніння додавало сили і живило нарцисичного Карлика всередині. Карлик був потворним і примхливим. Він хотів абсолютної відданості і покори» (Процюк, 2011: 115). У стосунках із жінками Володимир Винниченко відчував себе самодостатнім й усесильним, доотримуючи крихти квазі-любові від мимовільних і недовготривалих стосунків. У такий спосіб він тамував свою нарцисичну залежність, що, на думку А. Кравченко, характеризується «невпевненістю у собі, тривожною залежністю від громадської думки, постійними пошуками чиєїсь протекції тощо» (Кравченко, 2002: 101).

Винниченкова нарцисична залежність – закономірний наслідок неврозів, самотності, страху глуму, приниження, невдач, внутрішньої напруги, тривоги, безсилля. Цей комплекс деструктивних рис ураженої Самості, як і у випадку з Василем Стефаніком, нав'язливо засоціювався із Заклятим Клубком, неспроможним задовольнити амбіції Карлика Володимира Винниченка: «Просто всередині у нього живе Заклятий Клубок. Так він називає свої страхи і тривогу. Історії з жінками трохи притишують цей Клубок суперечностей життя, які він бачить кождоноденно» (Процюк, 2011: 110).

Висновки. Отже, у романі С. Процюка «Маски опадають повільно» художньо змодельовано складний психотип митця, обтяженого невротичною поведінкою. Складниками неврозу Володимира Винниченка, як доводить С. Процюк, є комплекс недолюбленості, самотність, пустка, що виникла в еміграції, тривога і неспокій, засоціювані образами Карлика і Заклятого Клубка, а також численні інтимні авантюри, непрості стосунки з колегами та тягар генетично несумісних батьківських рис удачі. Проаналізовані аспекти присутності текстувализували неврози у романі «Маски опадають повільно», виповнюючи твір вагомими психоаналітичними конструктами.

Список використаних джерел:

1. Андрусак І. Процюк описав психологічні травми Винниченка, його сексуальні досвіди, взаємини із жінками. УНІАН. 30 листопада 2011. <https://www.unian.ua/culture/576105-protsyuk-opisav-psyhologichni-travmi-vinnichenkayogo-seksualni-dosvidi-vzaemini-z-jinkami.html>.
2. Громова О. Самотність як феномен в екзистенціальному й психоаналітичному дискурсі. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук. Дніпро, 2021. 263 с.
3. Кравченко А. Нарцисс и его отражения. *Московский психотерапевтический журнал*. 2001. № 2. С. 96–111.
4. Крутер П. Психоанализ страстей. Райгородский Д. Психология и психоанализ любви. Самара : Издательский дом БРАХРАХ-М, 2002. 688 с.
5. Процюк С. Маски опадають повільно: роман про Володимира Винниченка. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 304 с.
6. Фромм Э. Человек для себя. Минск : Коллегиум, 1992. 253 с.
7. Фромм Э. Мужчины и женщины. Райгородский Д. Психология и психоанализ любви. Самара : Издательский дом БРАХРАХ-М, 2002. 688 с.
8. Grunberger B. Le narcissisme. Petite bibliotheque Payot, 1993.
9. Winnikott D. Le visage de la mere en tant que miroir. Le narcissisme. Edition Sand, 1985. «Mirror-role of Mother and Family in Child Development». In: The predicament of the family: A Psychoanalytical Symposium, London, Hogarth Press, 1967.

References:

1. Andrusiak, I. (2011). Protsyuk opysav psykholohichni travmy Vynnychenka, yoho seksualni dosvidy, vzaiemyny iz zhinkamy [Protsyuk Described Vynnychenko's Psychological Traumas, His Sexual Experiences, and His Relationships With Women.]. *UNIAN*. 30 lystopada 2011.
2. Hromova, O. (2021). Samotnist yak fenomen v ekzystentsialnomu y psykhoanalychnomu dyskursi [Loneliness as a Phenomenon in Existential and Psychoanalytic Discourse]. *Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata filosofskykh nauk*. Dnipro, 2021. 263 s.
3. Kravchenko, A. (2001). Nartciss i ego otrazheniia [Narcissus and Its Reflections]. *Moskovskii psikhoterapevticheskii zhurnal*. 2001. № 2. S. 96-111.
4. Kruter, P. (2002). Psikhoanaliz strastei [Psychoanalysis of Passions]. Raigorodskii D. Psikhologiiia i psikhoanaliz liubvi. Samara: Izdatelskii dom BRAKhrAKh-M, 2002. 688 s.
5. Protsyuk, S. (2011). Masky opadaiut povilno: roman pro Volodymyra Vynnychenka [Masks Fall Slowly]. Kyiv: VTs «Akademiiia», 2011. 304 s.
6. Fromm E. Chelovek dlia sebia [Man for Himself]. Minsk: Kollegium, 1992. 253 s.
7. Fromm E. Muzhchiny i zhenshchiny [Men and Women]. Raigorodskii D. Psikhologiiia i psikhoanaliz liubvi. Samara: Izdatelskii dom BRAKhrAKh-M, 2002. 688 s.
8. Grunberger B. Le narcissisme. Petite bibliotheque Payot, 1993.
9. Winnikott D. Le visage de la mere en tant que miroir. Le narcissisme. Edition Sand, 1985. «Mirror-role of Mother and Family in Child Development». In: The predicament of the family: A Psychoanalytical Symposium, London, Hogarth Press, 1967.